

کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع)

شماره ثبت ۱۹
شماره ۴

مرکز قرآنی و تبارک علمی ایران
تمت در آن

باسمه تعالی

دانشگاه امام صادق (ع)
دانشکده معارف اسلامی و مدیریت

۶ / ۱ / ۱۳۷۶

موضوع :

بررسی ایجاد انگیزه در قرآن و کلام معصومین علیهم السلام
(با تاکید بر نهج البلاغه)

پایان نامه کارشناسی ارشد پیوسته

استاد راهنما : جناب آقای دکتر غلامعلی رمزگویان

استاد مشاور : جناب آقای مهندس سید منصور رضوی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نگارش از : علی مباحیان

دانشجوی کارشناسی ارشد پیوسته

رشته معارف اسلامی و مدیریت

اسفند ماه ۱۳۷۵

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱۱

پیشگفتار

فصل اول: کلیات (طرح تحقیق)

۱۲

مقدمه

۱۲

تبیین موضوع

۱۳

اهمیت موضوع و علت انتخاب آن

۱۴

سازماندهی تحقیق

۱۸

تعریف و تبیین مفاهیم و واژه‌ها

۱۸

۱- تعریف نیاز

۱۹

۲- تعریف انگیزه

۲۰

۳- تعریف انگیزش

فصل دوم: نظریات فعلی انگیزش

۲۳

مقدمه

۲۴

نظریات فعلی انگیزش

۲۴

۱- نظریه محتوایی

۲۵

الف - نظریه سلسله مراتب نیازها از مازلو

۲۷

ب - نظریه آلدوفر

۲۸

پ - نظریه هرزبرگ

۳۰

ج - نظریه مک کیلاند

- ۳۱ ۲- نظریه وصفی، درمانی و توجیهی
- ۳۱ ۲-۱- نظریه تأکید و پشتیبانی
- ۳۲ ۲-۲- نظریه انتظار و مراقبت
- ۳۳ ۲-۳- نظریه اجرای عدالت و انصاف
- ۳۴ ۲-۴- نظریه محدود کردن هدف و شناخت آن

فصل سوم: انگیزه از دیدگاه قرآن و کلام معصومین علیهم السلام

- ۳۸ بخش اول: هدف از ایجاد انگیزه
- ۴۴ بخش دوم: عوامل ایجاد انگیزه
- ۴۵ گفتار اول: منشأ نیازها
- ۴۶ حفظ نفس
- ۴۷ کمال خواهی
- ۴۸ لذت طلبی
- ۴۹ نیازهای اولیه
- ۵۰ الف) نیازهای روحی و معنوی
- ۵۱ ۱- ایمان
- ۵۲ ۲- تعلیم و تربیت
- ۵۲ ۳- هنر و زیبایی
- ۵۲ ۴- محبت و عشق
- ۵۲ ۵- عبادت و نیایش
- ۵۳ ۶- گرایش به خوبیها

۵۳	۷- نیاز به احترام
۵۳	۸- نیاز به قدرت
۵۳	ب) نیازهای جسمی و مادی
۵۵	ج) نیازهای اجتماعی
۵۸	نیازهای ثانویه :
۵۹	بخش سوم : راههای ایجاد انگیزه
۶۰	انواع انگیزه‌ها :
۶۰	الف) انگیزه‌های پنداری
۶۰	ب) انگیزه‌های مادی
۶۰	ج) انگیزه‌های معنوی
۶۱	الف) انگیزه‌های عوامل طبیعی
۶۱	ب) انگیزه‌های ایده‌آل
۶۱	پ) انگیزه‌های حیات معقول
۶۳	بخش اول: تأمین نیازهای روحی و روانی کارگزاران
۶۴	الف) استعانت از خدا
۶۴	ب) اطاعت از خداوند
۶۵	ج) بالا بردن سطح آگاهی مردم
۶۷	د) شخصیت دادن به مردم
۶۷	و) دادن آزادی انتخاب شغل به زیردستان

۶۸	هـ) احساس تکلیف الهی
۶۹	بخش دوم: تأمین نیازهای جسمی و توسعه زندگی کارگزاران
۷۰	گفتار اول: نیازهای اولیه و تأمین آن
۷۶	گفتار دوم: تأمین نیازهای ثانویه
۷۷	توجه به منابع و راههای تأمین نیازها
۸۰	نقش شیوه‌های اجرایی در ایجاد انگیزه
۸۰	الف) همنشینی با افراد سازمان
۸۲	ب) رسیدگی به مشکلات زیردستان و رفع نیازهای آنان
۸۲	ج) مشورت
۸۴	د) تشویق و تنبیه
۹۰	نمونه‌هایی از ایجاد انگیزش در تاریخ صدر اسلام
۹۳	د) کنترل و پاسخگویی
۹۳	و) رفق، مدارا، بخشش و گذشت نسبت به زیردستان
۹۸	هـ) رسایی سخن
۹۸	ی) رعایت عدالت
۱۰۱	ک) بکارگیری براساس لیاقت و شایستگی
۱۰۶	بخش سوم: بهبود شرایط شغلی و بهسازی محیط کارکنان
	فصل چهارم: نتیجه‌گیری
۱۲۲	فهرست منابع و مآخذ

یکی از عمده ترین مسائل هر جامعه کارآیی و بهره وری می باشد که در این راستا باید با ایجاد انگیزه های مناسب و تامین آنها به آن نایل شویم. اگر چه عقب ماندگی از توسعه علل و عوامل متعددی دارد ولی اصلی ترین این عوامل، کم کاری نیروی انسانی و یا بکارگماری آنان در جاهایی است که یا به آن مقام و پست علاقه نداشته و یا در آن رشته و کار، تخصص و تجربه لازم را ندارند. البته بگوییم که بیشتر نیروی انسانی سازمانی فاقد انگیزه لازم برای کارکردن می باشند و این خود دلیلی بر کمندی فعالیتها و کاهش کارآیی و بهره وری می باشد. حال برای اینکه کارکنان بتوانند وظایف خود را به بهترین نحو انجام دهند باید در آنها ایجاد انگیزه نماییم.

فرهنگ غنی اسلام به تمام مسایل مدیریتی، مانند مسائل دیگر توجه کافی مبذول داشته است و لذا انگیزش در دیدگاه ارزشی اسلام نیز دارای اهمیت فوق العاده ای می باشد و کار بدون انگیزش در ایستگاه دیدگاه، عامل فرسایش نیروی انسانی و سازمان شمرده می شود. به ایده ما تنها در دیدگاه اسلام و معصومین(ع)، است که انگیزش به نحو مطلوب و شایسته تبیین شده است، زیرا این دیدگاه با شناخت دقیق ابعاد وجودی انسان به ارائه راههای صحیح و مشروع برای نیل به اهداف والای انسانی می پردازد. راههایی که با فطرت سلیم بشری سازگار بوده و در نهایت کارگزاران نظام اسلامی را در بکارگیری هر چه بیشتر تواناییها، قابلیتها و استعدادهای نهفته خود، در جهت ایفای محوله به نحو احسن یاری می دهد. لذا مدیران باید با بهره گیری از منابع اسلامی و دیدگاههای معصومین(ع)، راههای مناسب ایجاد انگیزه در افراد را شناخته و انگیزه افراد را به خوبی احساس و درک کرده و نیازهای شخصی و روحی آنان را مورد بررسی قرار دهند. رساله حاضر به بررسی ایجاد انگیزه از دیدگاه قرآن و کلام معصومین(ع) می پردازد. کلیات رساله شامل مواردی همچون، اهمیت موضوع، هدف از انتخاب موضوع و سازماندهی تحقیق و ... می باشد و در طول نگارش رساله راههای ایجاد انگیزه از دیدگاه اسلام و قرآن به تفصیل بیان شده است. یافته های حاصل از پژوهش نشان می دهد که با بررسی و شناخت راههای انگیزه و تامین نیازهای مادی و روحی افراد، بهره وری نیروی کار نیز افزایش خواهد یافت و همچنین با شناخت ابعاد مختلف وجودی کارگزاران و استعدادها و تواناییها و نیازهای آنان، نیز خواهیم توانست در آنها انگیزه مناسب بنماییم و با بهره گیری و کنکاش از آیات و روایات و متون اسلامی این مهم فراهم و تبیین شده است.

تقدیم ہے:

پدر خوب
مادر مہربان
و ہمسر عزیزم

پروفیسر سجاد علوم اسلامی و اسلامیات
رئیس جامع علوم اسلامی

فصل اول

طرح تحقیق (کلیات)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پیشگفتار

حمد و ستایش بی‌کران مر خدای راست که با حکمت و مشیت بالغه ربوبی خود جهان هستی را آفرید و آدم علیه‌السلام و فرزندان او را با استعداد‌های بسیار با عظمت به عنوان خلفاء در روی زمین قرار داد و با کاشتن بذرهای معرفت، جمیع حقایق را در درون آنها جای داد. خداوند همه اسماء را به آدم (ع) تعلیم داد^(۱) و فرزندان او را تکریم و تجلیل نمود، سپس برای به فضیلت رساندن آن استعدادها و بهره‌مندی از واقعیاتی که انسانها، بذرهای معرفت آنها را در درون دارند، عقل سلیم و وجدان پاک را در درون و نهاد آنها به ودیعت نهاد.

نظام مدیریت اسلامی بعنوان جزئی از نظام حکومت اسلامی باید علاوه بر اینکه مبناء کل نظام یعنی اصالت وحی را در خود متبلور داشته باشد در همسوئی، انسجام و هماهنگی کامل با سایر اجزاء این نظام که چگونگی آن را نیز اصالت وحی تعیین می‌کند، قرار گرفته بطوریکه هدف کلی نظام یعنی، تقرب الی الله را نتیجه دهد.

طبیعی است اقیانوس موج و پرخروش اسلام ناب محمدی که از سرچشمه زلال وحی نشأت می‌گیرد در درون خود در گرانبها و گوهر پربهای مدیریت اسلامی را پرورانده و مخفی داشته است. لذا بر قشر روحانی و دانشگاهی است که با معاضدت و مساعدت یکدیگر با دنیوی و قدرت فقاقت و تخصص در زرفای این اقیانوس عظیم تفحص و تتبع کرده، مدیریت اسلامی و ابعاد رفتاری آن را از لابلای آیات مبارک قرآن کریم و سیره، روایات و احادیث شریف پیامبر گرامی اسلام (ص) و ائمه معصومین علیهم‌السلام کشف و استخراج نموده و از این طریق به اهداف والای مدیریت اسلامی نائل گردند.

لذا آنچه که در این رساله به آن اشاره خواهیم کرد همان آیات نورانی قرآن و روایات روح‌پرور ائمه علیهم‌السلام و معارف جان‌بخش اسلام است که هیچ اشکالی بر آن وارد نیست و اگر اشکالی باشد متوجه نگارنده این رساله است که امیدوارم آن را با سعه صدر و بزرگواری تحمل نمایید.

مقدمه

قلم بر شرح و تبیین قرآن و کلام معصومین (ع) زدن به عنایت خاصه الهی و در نهایت پوزش و اعتذار از مقام قدسی عصمت و طهارت نیازمند است ولی آنچه انگیزه این عمل گردید نبود مگر احساس مسئولیت و نیت سازندگی جامعه‌ای که سرگردان در مقابل تئوریهای علمی ساخته دست بشر طریق هدایت را می‌جوید. هیجان و شوق زایدالوصف محقق از نگارش چنین مجموعه‌ای به قدری بود که از همان اوان با غور و کنکاش در این کتاب شریف به بررسی مباحث مهم مدیریتی آن پرداخته و با مراجعه به تفاسیر متفاوت آن را بررسی نمودم و توای برادر و ای هموطن عزیز به خود آی و گذشته و امروز اسلام نیرومند را بنگر که چگونه از پست‌ترین جوامع، بهترین انسانها را در فرصتی کوتاه می‌سازد، نظام نجات‌بخش را پیاده می‌کند، مشعل علم و اخلاق را در تاریخ می‌افروزد تا جایی که جهانیان را خیره و ابرقدرتهای شرق و غرب را به زانو در می‌آورد.

تبیین موضوع

موضوع انگیزش کارکنان، یکی از مباحث و موضوعاتی است که عمیقاً مورد توجه علوم رفتاری و مورداداری بوده و می‌باشد و از جایگاه ویژه‌ای در علوم روانشناسی و مدیریت برخوردار می‌باشد بررسی جایگاه انگیزه از دیدگاه قرآن و کلام معصوم (ع) نیز دارای اهمیت فوق‌العاده‌ای می‌باشد و کار بدون انگیزه در این دیدگاه، عامل فرسایش نیروی انسانی و سازمان شمرده می‌شود. به عقیده ما تنها از دید قرآن و ائمه اطهار (ع) می‌توان به بررسی جنبه‌های انگیزه در افراد پرداخت چه آنکه این دیدگاه با شناخت دقیق ابعاد وجودی انسان، به ارائه راههای صحیح و مشروع برای نیل به اهداف والای انسانی می‌پردازد. راههایی که با فطرت سلیم انسانی سازگار بوده و در نهایت کارگزاران نظام اسلامی را چه در

بخش دولتی و چه در بخش خصوصی در بکارگیری هرچه بیشتر تواناییها، قابلیت‌ها و استعدادهای نهفته خود، در جهت ایفای وظایف به نحو احسن یاری می‌دهد. از این رو مفهوم انگیزش و شناخت عواملی که منجر به انگیزه و کارآیی انسان می‌گردند، یکی از پیچیده‌ترین بحث‌های روان‌شناسی و مدیریت امروز است و کار علمی و پژوهش گسترده‌ای را می‌طلبد. در تبیین مفهوم بسیار پیچیده انگیزش، بر آن نیستیم که صرفاً به آراء و افکار فلاسفه، نظریه‌پردازان و مربیان بپردازیم. بلکه علاقه‌مندیم که کوشش‌های علمی و رهنمودهای عملی را که در اسلام نیز به آنها عنایت خاصی شده به مدیران اسلامی، اعم از مدیران صنعتی، بازرگانی و آموزشی بشناسیم.

جای تعجب نیست که توان انگیزشی انسان در چندی بوده که توانسته است عصر فرا صنعتی و متعاقب آن عصر تکنولوژی اطلاعات را پایه‌گذاری کند. علیرغم این همه پیشرفت تکنولوژی، مسائل انسانی بزرگترین گرفتاری سازمانی عصر ما را بوجود آورده و انگیزش برای کار، ذهن متخصصان را در سطح وسیعی به خود مشغول داشته است.

اهمیت موضوع و علت انتخاب آن

در سال ۱۸۲۲، فیلسوف انگلیسی «جرمی بنتام» نوشته است که طبیعت، نوع بشر را در قلمرو اقتدار دو ارباب قرار داده است: رنج و لذت. این اندیشه زمانه‌ایی دراز پیش از بنتام در پروتاگوراس افلاطون وجود داشته است و سالها بعد از او به عنوان مضمون محوری تئوری انگیزش باقی مانده و خواهد ماند. خوشبختانه آگاهی ما درباره انگیزش محدود نمانده و روزبروز بر اهمیت ایجاد انگیزه در سازمانها تأکید شده است و قدر مسلم این است که انگیزه در کشور اسلامی نیز از اهمیت والایی برخوردار است. پس انگیزش موضوعی نیست که تنها در سالهای اخیر مورد توجه قرار گرفته باشد. این مفهوم از دیرباز عنایت فلاسفه و اندیشمندان را به خود جلب کرده است و بطور وسیعی در قرآن و کلام

معصومین (ع) و نهج البلاغه به آن اشاره شده و از جایگاه ویژه‌ای نیز برخوردار می‌باشد.

مدیران و پژوهشگران سازمانی نمی‌توانند ضرورت‌های رفتاری یک سازمان را نادیده بگیرند، افزون بر لزوم بدست آوردن منابع مالی و مادی، هر سازمان برای ایفای وظایف خود، نیاز به افراد انسانی دارد. قدر مسلم اینکه هدف هر سازمانی بالا بردن کارآیی و بهره‌وری آن می‌باشد و هدف ما از انتخاب این موضوع این می‌باشد که ابزاری را فراهم نمائیم که به افزایش کارآیی منجر شود. یکی از این ابزارها، همان ایجاد انگیزه در کارگزاران می‌باشد. برای آنکه سازمانی اثربخشی باشد، باید مسائل انگیزش را برای ترغیب، هم در زمینه تصمیم‌گیری به مشارکت و هم تصمیم‌گیری برای تولید در کار، مورد نظر جدی خود قرار دهد. (مارچ و سایمون، ۱۹۵۸)^(۱). دلیل دیگر برای توجه به سوی انگیزش طبیعت گسترده مفهوم خود آن است. انگیزش به عنوان یک مفهوم نماینده پدیده بسیار پیچیده‌ای است که بر عوامل بسیاری در محیط سازمان اثر می‌گذارد و از آنها متأثر می‌شود و هدف نهایی این می‌باشد که اگر در درجه اول نیازهای مادی و فیزیولوژیکی افراد تأمین گردد، این خود راهگشایی خواهد بود که قدم‌های بعدی انگیزش بطور مؤثر برداشته شود و به هدف نهایی که همان استفاده بهینه از نیروی انسانی و از آن مهم‌تر قرب الی... باشد تأمین گردد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

سازماندهی تحقیق

این پژوهش که برای شناساندن دیدگاه‌های مختلف در زمینه ایجاد انگیزه در کارگزاران به رشته

تحریر در آمده در چهار فصل تنظیم گردیده است که خلاصه مطالب آن به شرح زیر می‌باشد.

فصل اول که همان طرح تحقیق و کلیات می‌باشد به تشریح مباحث و موضوعات زیربنایی

انگیزش می‌پردازد. مواردی همچون اهمیت موضوع، علت انتخاب، تعریف واژه‌های مورد استفاده،

سازماندهی تحقیق، مقدمه و پیشگفتار در این فصل گنجانده شده است.

فصل دوم به دیدگاههای کلاسیک و نظریات فعلی اندیشمندان در امر انگیزش، توجه داشته که به بحثهای گوناگون در زمینه های مفهوم انگیزش و روحیه کاری و نظریات فعلی انگیزش می پردازد.

فصل سوم به بررسی ایجاد انگیزه از دیدگاه قرآن و کلام معصومین علیهم السلام توجه داشته که این فصل نیز به بخشهای گوناگون که هر بخش نیز به گفتارهای مشخصی تقسیم بندی شده است.

بخش اول این فصل که همان هدف از ایجاد انگیزه می باشد، به خواننده این امکان را خواهد داد تا هرچه بیشتر با اهداف انگیزش از دیدگاه اسلام آشنا شده و از آنها آگاهی می یابد.

عوامل ایجاد انگیزه در بخش دوم این فصل می باشد که در دو گفتار به تشریح عوامل درونی و بیرونی ایجاد انگیزه می پردازد. نیازهای فیزیولوژی و نیازهای روحی و روانی بعنوان دو عامل مهم درونی در گفتار اول و انسان و محیط بعنوان دو عامل انسانی در گفتار دوم این بخش مورد بررسی و پژوهش قرار گرفته است.

در بخش سوم این فصل راههای ایجاد انگیزه مورد تجزیه و تحلیل واقع شده است. این بخش خود در سه گفتار، تنظیم گردیده است که از مهمترین مباحث این تحقیق می باشد و مؤثرترین راههای حفظ، تقویت و ایجاد انگیزه در کارگزاران را از دیدگاه قرآن و ائمه اطهار علیهم السلام مورد تجزیه و تحلیل قرار می دهد.

گفتار اول این بخش به تأمین نیازهای روحی و روانی کارگزاران بعنوان اصلی ترین راه ایجاد انگیزه اشاره می نماید تأمین نیازهای جسمی کارگزاران عنوان گفتار دوم این بخش بوده که به چگونگی تأمین نیازهای اولیه و ثانویه و نقش آنها در ایجاد انگیزه می پردازد. در گفتار سوم به بهبود امور سازمانی و روابط انسانی کارگزاران بعنوان یکی دیگر از مؤثرترین راههای ایجاد انگیزه پرداخته شده است که در این گفتار ابتدا اصلاح و تدوین قوانین و مقررات اداری بعنوان یکی از مکانیزمهای عمده انگیزش مورد